

УДК [343.131.7]

Лось Антон Сергійович –

студент 2 курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Anton S. Los –

2nd year Bachelor's student of Law Department of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)

Принцип презумпції винуватості для чиновників як засіб розв'язання проблеми корупції у державі: міжнародний та національний досвід

У статті досліджується міжнародний і національний досвід запровадження в законодавстві окремих держав принципу презумпції винуватості стосовно чиновників, які підозрюються у корупційних злочинах, та ефективності таких запроваджень, а також закріплення можливості запровадження принципу презумпції винуватості у міжнародному праві; проводиться оцінка рішень компетентних органів України стосовно українського антикорупційного законодавства, яке закріпило у правовій системі України принцип презумпції винуватості.

Ключові слова: презумпція винуватості, презумпція невинуватості, корупція, кримінальне законодавство, презумпція корупційності, Конституційний Суд України.

В статье проводится исследование международного и национального опыта внедрения в законодательство отдельных государств принципа презумпции виновности касательно чиновников, которые подозреваются у коррупционных преступлениях, и эффективности таких внедрений, а также закрепления возможности внедрения принципа презумпции виновности в международном праве; проводится оценка решений компетентных органов Украины касательно украинского антикоррупционного законодательства, которое закрепило в правовой системе Украины принцип презумпции виновности.

Ключевые слова: презумпция виновности, презумпция невиновности, коррупция, уголовное законодательство, презумпция коррупционности, Конституционный Суд Украины.

A.S. Los Principle of the Presumption of Innocence for Officials as Mean to Solve Corruption Problem in the State: International and National Experience

The article conducts a study of the international and national experience of introducing the presumption of innocence principle for officials who are suspected of corruption crimes into legislation of certain states, determining the effectiveness of such implementations, fixing the possibility of introducing the principle of presumption of guilt in international law, assesses the decisions of the competent authorities of Ukraine regarding Ukrainian anti-corruption legislation which enshrined in the legal system of Ukraine legal presumption of guilt principle.

The author conducts a study to determine whether the restriction of the legal principle of the presumption of innocence, that is, the introduction of the presumption of guilt, is applied to facilitate and enhance the effectiveness of the fight against corruption, in particular, to easily prove the crime and find evidence of illegal enrichment. Is there a definition of the possibility of introducing a presumption of guilt in relation to crimes for officials concerning corruption by UN international conventions and international conferences for member states, the content and resolution of which they have ratified. The author determines whether the limitation of the presumption of innocence can be limited to a narrower sphere, namely, to act in relation to measures to confiscate property for criminal acts. The author also conducts a study on whether the introduction of the presumption of guilt for officials can take place against the background of the complete abolition of the presumption of innocence

at the legislative level, whether there is evidence of the advisability of introducing such fundamental legislative changes

Keywords: *presumption of guilt, presumption of innocence, corruption, criminal law, presumption of corruptibility, Constitutional Court of Ukraine.*

Постановка проблеми. Корупція протягом різних історичних періодів ставала ледь не найважливішою проблемою для багатьох держав, в тому числі України, але при цьому, вирішення цієї надшкідливої для держави і суспільства загалом проблеми завжди потребувало особливих заходів, які часто-густо могли обмежувати певні основоположні правові принципи, зокрема обмеження правового принципу презумпції невинуватості. Сьогодні вирішення проблеми корупції та визначення методів боротьби з нею є ледь не головним дискусійним питанням в Україні у зв'язку з антикорупційними реформами, оспорюванням нового українського антикорупційного законодавства, яке теж частково обмежувало принцип презумпції невинуватості, за що і власне було оскаржене, а тому існує нагальна потреба у дослідженні українською наукою міжнародного та національного досвіду у запровадженні подібних обмежень та визначення їх ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. порушеній тематиці присвячено праці В. Д. Адріанова, Ю. А. Нісневіча, інших науковців. Більшість досліджень при цьому не враховують усіх прикладів міжнародного досвіду вирішення проблеми корупції через запровадження принципу презумпції винуватості та проблем сучасних законотворчого процесу та правозастосування в Україні.

Невирішені раніше проблеми. Питання досвіду запровадження принципу презумпції винуватості для боротьби з корупцією не є достатньо дослідженим, а його складові не є достатньо консолідованими у вітчизняній науковій літературі. Крім цього, відсутня однозначна доктринальна позиція щодо висновку Конституційного Суду України щодо визнання ст. 368-2 ККУ.

Мета. Метою цієї статті є дослідження та прикладів консолідація міжнародного досвіду щодо запровадження презумпції винуватості, як засобу боротьби з корупцією в державі, та надання позиції щодо можливості

запровадження такого принципу в кримінальному процесуальному праві України.

Виклад основного матеріалу. Зменшення рівня корупції в Україні сьогодні є ледь не найважливішим та найважчим викликом для державної влади та суспільства загалом. Таке твердження об'єктивно витікає із змісту Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні на 2015-2017 роки (надалі за текстом – «Антикорупційна стратегія») [1]. За даними неурядової міжнародної організації «Transparency International», що займається боротьбою з корупцією та дослідженням рівня корупції по всьому світу, у рейтингу країн за індексом сприйняття корупції на 2018 рік (надалі за текстом – «Рейтинг») Україна посіла 120-у сходинку й поступилася таким державам як Малаві, Ефіопія, Нігер, Кот-д'Івуар, Сальвадор, Перу, Танзанія та іншим слаборозвиненим режимам [2].

Незважаючи на прийняття Антикорупційної стратегії та створення низки антикорупційних органів, особливих успіхів у справі боротьби з корупцією українська влада не досягла. Зокрема, нещодавнє визнання Конституційним Судом України статті 368-2 Кримінального кодексу України (надалі за текстом – «ККУ») «Незаконне збагачення» неконституційною значним чином обмежило ефективність антикорупційної діяльності. Підставою для такого рішення стала невідповідність вищезгаданої статті правовому принципу презумпції невинуватості, що закріплений у статті 62 Конституції України (надалі за текстом – КУ), і при цьому, де-юре, закріплення принципу презумпції винуватості для чиновників у кримінальному законодавстві України.

Незважаючи на припинення дії цього правового принципу в Україні через визнання подібних методів боротьби такими, що не відповідають Основному Закону держави, міжнародний досвід демонструє, що обмеження основоположних принципів права є можливим, а результати практичного запровадження такої

можливості свідчать про доцільність такого обмеження. Використання презумпції винуватості стосовно корупційних злочинів широко діяла і діє у інших провідних державах світу, зокрема, для ведення послідовної боротьби з корупцією, адже протягом різних історичних періодів становлення та розвитку цих країн проблема корупції для них виступала не менш важливою, ніж сьогодні для України.

Вважаємо за потрібне обрати для цього дослідження таке визначення: презумпція невинуватості – це правовий принцип, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений чи підсудний вважається невинуватим у вчиненні злочину доти, доки його винуватість не буде доведена в порядку, встановленому законом [3, с. 536]. Виходячи з цього, презумпція винуватості розуміється як міжгалузевий правовий принцип, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений чи підсудний вважається винним, доки не доведе протилежного.

Окрім адміністративного та цивільного права, презумпція винуватості діє також і у кримінальному праві стосовно деяких видів злочинів, зокрема і в нормах права, які покликані запобігати корупції. В антикорупційному законодавстві цей правовий принцип зобов'язує обвинуваченого в незаконному збагаченні доводити свою невинуватість, що прямо суперечить загальноприйнятому принципу презумпції невинуватості. Незважаючи на таку колізію основоположних та при цьому повністю протилежних один одному правових принципів, вони передбачені міжнародними конвенціями та діють одночасно в правових системах окремих держав.

Використання презумпції винуватості виправдується також тим, що цей правовий принцип об'єктивно ускладнює вияв і доведення складу корупційного злочину, навіть при очевидності непрямих ознак справи про таку. Правова комісія по Англії та Уельсу, доцільно зазначила, що засудити винного у корупційному злочині «не важче», ніж по будь-якій іншій справі, пов'язаній з серйозним економічним злочиним [4, с. 149].

Основоположним міжнародно-правовим актом, який регулює боротьбу проти корупції є Конвенція ООН проти корупції (надалі за текстом – «Конвенція»). Зокрема, стаття 20 Конвенції передбачає, що за умови дотримання

своїї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного незаконного збагачення.

Крім цього, частина 8 статті 31 Конвенції вказує, що держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження удаваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, тією мірою, якою така вимога відповідає основоположним принципам їхнього внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду [5].

Ці положення Конвенції, учасником якої зокрема є і Україна, закладають надійні підвалини для співіснування принципу винуватості та принципу невинуватості у кримінальному законодавстві держав-учасниць Конвенції.

Співіснування принципів презумпції винуватості та презумпції невинуватості використовувалось і для подолання колосального рівня корупції в Гонконзі. Так, спеціально створений орган – Незалежна комісія проти корупції (Independent Commission Against Corruption, ICAC) – мав широкі повноваження, зокрема, оголошення мораторію на застосування принципу презумпції невинуватості щодо підозрюваних.

У разі, коли чиновник і його родина мають нерухомість, рахунки за кордоном та об'єктивно живуть не за доходами, він повинен довести законність походження даних статків [6, с. 54]. «Біль про права», а саме стаття 11(1), яка прямо обмежує принцип презумпції невинуватості, зазначаючи, що усякий, хто звинувачується в кримінальному злочині, має право рахуватись винуватим, поки його винуватість не буде доведена у відповідності до закону.

Такі законодавчі зміни було оскаржено гонконгськими високопоставленими державними службовцями, але суди найвищої апеляційної інстанції як в Гонконзі, так і в Сполученому Королівстві відхилили ці позови [4, с. 149]. У результаті, проведення вищезазначених заходів та окремі рішення судів стосовно цих заходів призвели до того, що

сьогодні Гонконг займає 15 позицію у Рейтингу [1].

Виходячи із зазначеного вище, принцип презумпції винуватості може діяти лише за умови обмеження презумпції невинуватості. Така практика застосовувалась і в антикорупційній реформі у 1960 році в Сінгапурі.

Закон про запобігання корупції (надалі за текстом – «Закон») у цій державі було ухвалено в червні 1960 року з метою забезпечення більш ефективних заходів боротьби з цим явищем. Розділ 8 Закону передбачає де-факто презумпцію винуватості представника уряду, будь-якого державної інституції або громадської організації. Таке запровадження отримало назву «презумпція корупційності». Будь-яка винагорода, отримана чиновником від особи, що шукала зв'язку з урядом, розумілася заплаченою корупційним шляхом як стимул або нагорода, поки не доведено протилежне. Це фактично поклато тягар доведення своєї невинності на посадовця, який повинен був переконати суд у тому, що винагороду не було отримано в рамках корупційної схеми [7].

Такі законодавчі зміни та антикорупційна діяльність посприяли тому, що сьогодні Сінгапур займає в Рейтингу 6-у позицію, обійшовши такі держави як Люксембург, Бельгія, Німеччина та інші розвинені країни Старого світу [1].

У правових системах європейських держав принцип презумпції винуватості діє стосовно більш вузьких сфер у кримінальному праві, зокрема торкається конфіскації майна як міри відповідальності за кримінальне діяння. Так, §34 Кримінального кодексу Норвегії встановлює, що майно, яке було отримане шляхом кримінального діяння має бути вилучене, при цьому ця норма діє навіть у випадку, якщо особа є божевільно або якщо її вина не була доказана [8, с. 48-49]; п. 4 §76 Кримінального кодексу Данії передбачає, що якщо злочинець довів, що майно було набуто правовим шляхом або за допомогою правомірно набутих коштів, то конфіскація до такої особи не застосовується [9, с. 70].

Висновки. Проведене дослідження порушеного питання дає змогу дійти висновків, лаконізованих нижче:

1) Обмеження правового принципу презумпції невинуватості, тобто впровадження

презумпції винуватості, зазвичай застосовується задля полегшення та підвищення ефективності ведення боротьби з корупцією, зокрема для легшого доказування наявності складу злочину та виявлення доказів незаконного збагачення.

2) Можливість запровадження презумпції винуватості стосовно злочинів для чиновників, що стосуються корупції визначене міжнародними конвенціями ООН та міжнародними конференціями для держав-учасниць, зміст і рішення яких вони ратифікували. Закріплення можливості дії презумпції винуватості до корупційних злочинів на рівні міжнародного права підтверджує об'єктивну доцільність такої можливості.

3) Запровадження презумпції винуватості для чиновників може відбуватись на фоні повної відміни на законодавчому рівні презумпції невинуватості, як це було зроблено у Гонконзі. Такі дії можуть викликати неоднозначну оцінку, проте підтвердженням доцільності запровадження таких кардинальних законодавчих змін стали рішення вищих апеляційних судів як Гонконгу, так і Сполученого Королівства Великої Британії, які визнали таку відміну основоположного правового принципу правомірною.

4) Антикорупційне законодавство стосовно чиновників у Сінгапурі мало дуже жорсткі положення, зокрема визначали будь-яке додаткове грошове надходження до активів чиновника як частиною корупційної схеми, покладаючи тягар доведення про законність коштів, що були отримані, безпосередньо на обвинуваченого.

5) Лімітування презумпції невинуватості може обмежуватись більш вузькою сферою, а саме діяти стосовно заходів по конфіскації майна за кримінальні діяння.

6) Можливість запровадження такого правового принципу закріплене у нормативно-правових актах міжнародного права.

7) Запровадження правового принципу презумпції винуватості стосовно чиновників є новелою законодавства, яка виступала поширеним засобом у боротьбі з корупцією в провідних державах.

8) Також враховуючи усе зазначене і керуючись офіційним визнанням Україною на державному рівні, що вирішення проблеми корупції є одним з найважливіших викликів для

влади України та українського суспільства загалом, можна зазначити, що визнання в умовах дуже високого рівня корупції в Україні Конституційним судом України статті 368-2

Кримінального кодексу України неконституційною є таким, легітимність якого викликає небезпідставні сумніви.

Список використаних джерел:

1. Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні на 2015-2017 роки: про затвердження постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF> (дата звернення 02.04.2019)
2. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2018 [Електронний ресурс] // Transparency international. – Режим доступу : https://www.transparency.org/whatwedo/publication/corruption_perceptions_index_2018.
3. Юридична енциклопедія: у 6 т. : Т. 5: П - С / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Укр. енцикл., 2003. – 736 с.
4. Как борются с коррупцией. ОБСЕ. Управление экономической и природоохранной деятельности. Австрия. Вена А-1010. Кертнер-ринг 5-7 Ntk. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.osce.org/ru/eea/13740?download=true>.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос): відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 49. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
6. Андрианов В. Д. Бюрократизм, коррупция и эффективность государственного управления: история и современность / В. Д. Андрианов. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 248 с.
7. Сиротин А. Опыт борьбы с коррупцией в Сингапуре: лечение «заразной жадности» [Електронний ресурс] // Антикорупційний портал : сайт. – Режим доступу : <http://www.acrc.org.ua/ua/news-and-events/articles/all/opyit-borbyi-s-korruptziej-v-singapore-lechenie-zaraznoj-zhadnosti.html>.
8. Уголовное законодательство Норвегии / Науч. ред. и вступ. ст. Голика Ю.В. ; перевод с норвежского : Жмени А. В. – СПб. : Издательство Юридический центр Пресс, 2003. – 373 с.
9. Уголовный кодекс Дании / [научное редактирование и предисловие С. С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М. В. Ломоносова) ; перевод с датского и английского : канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

References:

1. Derzhavna prohrama shchodo realizatsii zasad derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini na 2015-2017 roky: pro zatverdzhennia postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2015 roku No. 265 [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy : [ofitsiyni veb portal]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.
2. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2018 [Elektronnyi resurs] // Transparency international. – Rezhym dostupu : https://www.transparency.org/whatwedo/publication/corruption_perceptions_index_2018.
3. Yurydychna entsyklopediia: u 6 t. : T. 5: P - S / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. ; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. – K. : Ukr. entsykl., 2003. – 736 p.
4. Kak borotsia s korruptsyei. OBSE. Upravlenye ekonomicheskoi y pryrodookhrannoii deiatelnosti. Avstryia. Vena A-1010. Kertner-rynh 5-7 Ntk. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.osce.org/ru/eea/13740?download=true>.
5. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii (ukr/ros): vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2007, No. 49. [Elektronnyi resurs] // Verkhovna Rada Ukrainy : [ofitsiyni veb portal]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

6. V. D. Andryanov, Biurokratyzm, korruptsiya y efektyvnost hosudarstvennoho upravleniya: ystoryia y sovremennost / V. D. Andryanov. – M. : Volters Kluver, 2009. – 248 p.
7. A. Syrotyn, Opit borbi s korruptsyei v Synhapure: lechenye “zaraznoi zhadnosti” [Elektronnyi resurs] // Antykoruptsiinyi portal : sait. – Rezhym dostupu : <http://www.acrc.org.ua/ua/news-and-events/articles/all/opyit-borbyi-s-korruptsiej-v-singapore-lechenie-zaraznoj-zhadnosti.html>.
8. Uholovnoe zakonodatelstvo Norvehiy / Nauch. red. y vstup. st. Holyka Yu.V. ; perevod s norvezhskoho : Zhmeny A. V. – SPb. : Yzdatelstvo Yurydicheskyi tsentr Press, 2003. – 373 p.
9. Uholovniy kodeks Danyy / [nauchnoe redaktyrovanye y predyslovye S. S. Beliaeva, kand. yuryd. nauk (MHU ym. M. V. Lomonosova) ; perevod s datskoho y anhlyiskoho : kand. yuryd. nauk S. S. Beliaeva, A. N. Richevoi]. – SPb. : Yurydicheskyi tsentr Press, 2001. – 230 p.